

др **Димитрије М. Калезић**

професор Православног богословског факултета у пензији
Београд

Филозофски рад Владана Максимовића

Владан Максимовић је рођен у Срему (Прхово) 18. IV 1879. а завршио животни пут у Београду 7. V 1956.* Син је Лазара, учитеља, и Марије, рођене Милутиновић, која је била родом из подгорја фрушкогорског, из села Гргетега поред самога манастира Гргетега. Школовао се у Срему у више мјеста: у родном Прхову (1886-1887), па у Ашањи (1887-1888), а онда у Сибачу (1889-1890), учећи основну школу, а гимназију (1890-1898) и богословију, прве двије године (1898-1900), у Сремским Карловцима. Тада престаје са студирањем богословије у Карловцима и одлази у Московску духовну академију, наводећи у својим *Успоменама* околности и мотиве ове одлуке и њену реализацију. Отишао је и врло успјешно наставио студије богословља у Москви (1900-1904). Тамо завршава своје образовање на тада можда најпрестижнијој богословској високој школи цијелога православља, крунишући га степеном кандидата богословља (који је у Карловцима валоризован као докторат), успјешно написавши и одбранивши тезу *Религиознофилозофские воззрения Баруха Спинози* код Александра Веденског, професора овога предмета на Академији, који је тада био на гласу по учености. Прије тога је у Москви објавио два рада – *Иоанъ Хрисостом* (1900) и *Гогољ как автор Мёртвих душъ* (1902). Дакле, за четири године дао је велике резултате: за двије године три књиге, од којих је једна кандидатура. У његовој рукописној оставини у Матици српској нема трага о томе признавању у степен доктора наука, али је чињеница да је у Богословији 1904-1906. предавао Црквенословенски језик, а 1906. изабран је за доцента.

Негдје последње године боравка у Москви тешко се разболио, био у болници и повремено западао у критично стање. Болничарка на томе одјељењу је схватала тежину болести и опасност по здравље болесника, па се с очима пуним суза усрдно молила за његово оздрављење. Он јој је рекао, видећи њене сузе и преданост, да ће је, ако оздрави, водити у Аустроугарску и оженити се њоме. Тако је и било. Али она је била особа слаба карактера и нерадна, захтјевна... што он наговјештава у једноме од својих мемоарских рукописа, савјетујући тиме сваком богослову да добро води рачуна при избору брачнога друга, што је иначе држано као основни курс у пастирском богословљу, и да се никако не жени из другога

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 26. децембра 2008. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

народа: друге су навике, култура, карактер, тип, а уз све то ова особа је била, каже он, по своме поријеклу незгодна комбинација: кћерка Пољака и Украјинке. Кад ју је пратио на жељезничку станицу, уочи самога Првога свјетског рата, на станици јој је рекао: „Идеш сад да обиђеш своје, а рат само што није почео; ако се буде заратило, немој се ни враћати“. Тако је и било. Овај је брак, каже он у свом рукопису, касније разведен пред црквеним властима.

За то вријеме (1904-1914) он је био доцент и професор Карловачке богословије; предавао је прво Црквенословенски језик, па филозофске предмете, посебно се усредсређујући на етичка питања и градиво шире узето, и резултат тога је његова књига *Основни етички проблеми* (1914). То је серијал планираних и добро рађених текстова, који се претходно, годинама, у низу појављивао у научном часопису Богословије „Богословскоме гласнику“, чији је он био уредник тих година (1907-1914). У међувремену је објавио и рад *Промена у животу српскога народа у Карловачкој митрополији* (1912), а не дуго прије тога превод са њемачкога добре и прегледне књиге Хералда Хефдинга *Из историје новије филозофије* (1910). То је резултат његовога преданог и систематског рада, организованог и усмјереног у Карловачкој богословији до избијања Првога свјетског рата.

Избијањем рата наступа прекид трогодишњом интернацијом (1914-1917), па наставак професуре у богословији (1917-1919), а онда рад у Министарству просвјете у коме је био начелник Православног одјељења (1919-1921) – да би, послије тога, прешао у Загреб на новоосновани Православни богословски факултет Загребачкога свеучилишта, и био његов први и једини декан (1921-1925). Отворен је Православни богословски факултет Београдскога универзитета (1920), а укинута Карловачка богословија, која је била факултетскога ранга, тако да овај факултет у Загребу многи сматрају њеним наставком, мада је то из основа формиран нови факултет, али је неколико његових професора било из Карловачке богословије. Овај факултет је угашен/укинут (1925), о чему он говори у своме мемоарском рукопису, наглашавајући нерасположење министара у Загребу према факултету, а цијенећи објективност и отвореност према овоме питању министра Алауповића који је завршио језуитску гимназију.

Из тог времена потиче његов *Увод у филозофију* (Београд 1925). То је књига добро планирана и исто тако добро и урађена: до тога времена у нашој филозофској литератури није било увода у филозофску проблематику какав је овај: он уводи читаоца у терминологију и тематику, правце и етапе, отварајући просторе и читав свијет мислилаштва; па и данас, толико година касније, ми немамо тако систематичну, јасну и прегледну књигу те врсте. Од тада у својству пензионера бива ангажован у редакцијама појединих часописа и ревија, и сарађује у њима, мада већ старији и ослабљена вида. Укидање Православнога богословског факултета у Загребу је значило крај његовога радног односа, деканске функције и пензионисање, чему је био основ и здравствени – ослабио му је вид.

Десетак година касније појавиће се његов *Венац живота* (1936). То је његово најобимније дјело – животно дјело, може се рећи; оно је велико и по своме обиму и градиву које обрађује, и по бури и таласању које је изазвало – очигледно, није прошло немушто, него веома оглашено: дискутовано, хваљено, оспоравано. Све те одјеке у штампи, као и поједина приватна мишљења, он је пажљиво скупипио и предао Рукописноме одјељењу Матице српске у Новом Саду; затим је то

дактилограф све педантно прекуцао, па је од три рукописне фасцикле у његовој оставини (сигнатуре су: 12416, 12441 и 12442) ово највећа и најбогатија. Истина, тамо има и необјављених цјелина; ево неких: *Аутобиографија, Успомене, Луче светлосне, Змије израјанке, Правда и кривда, Под крилом заблуда, Мисли и белешке, О слободи савести, Знаци наглашавања у српском језику*. Иначе прва његова публикација је из ђачких дана: *Па зар и то?* (*Бочанска вила*, 1898).

У годинама између два велика свјетска рата Максимовић је био сарадник у редакцијама у савјетодавним пословима већег броја часописа; између осталог, са групом интелектуалаца високога домета и широкога хоризонта био је (1938) потписник оснивачкога документа Српскога философског друштва; уз њега су између осталих били Милош Ђурић, Никола Поповић и Јустин Поповић.*

Три његова главна и обимнија рада – *Увод у етичке проблеме, Увод у философију и Венац живота* – представљају главнину његова уопште философскога, посебно етичког рада, особито први и трећи. И данас је тешко наћи у нашој философској литератури књигу која обрађује философску тематику хришћанскога утемељења и сфере – хришћанске потке и основе – каква је ова књига; али због краткоће времена до избијања Другога свјетског рата (1936-1941), а послје рата је курс и правац културе, особито философске оријентације, био потпуно друкчији – ова књига је остала по страни од токова, па и хоризонта, нашега философског образовања и интересовања, без обзира на онако бројне одјеке на њу у штампи онога времена; а тих одјека је било различитих. Уз то, и њен је обим допринио томе да не буде уџбеник у нашим богословијама, а на Богословски факултет није могла доћи у обзир, чак ни као помоћна књига, јер је жестоко против ње био управо професор тога предмета на Факултету, др Атанасије Поповић.

Његов *Венац живота*, као систем моралне философије, јесте књига која је вануџбеничка – тачније, по свему надилази обим и ниво уџбеника средње школе – али она даје преглед и садржај и широко обзорје и моралну оцјену садржаја – некад и сад. Многи савременик и њенога настанка и из нашег времена, квалификује је и етикетира као рационалистичку. Истина, она је без много директних библијских цитата, поготово без већег броја конкретних навода, као и без светоотачких мисли – али је, у то нема сумње, она једна велика теоријска синтеза моралнога учења и процјене осјећања и владања, превасходно еминентно хришћанскога. Свакако због чињеница да се ова књига широко заснива на свјетовној литератури, многи од њених читалаца држе њенога аутора за рационалисту, а њу за продукт рационализма. Биће да ова и оваква квалификација не стоји; а ево зашто: он уопште не изводи из рационалних операција ни поступке ни ставове, ни облике ни суштину моралнога учења уопште, па ни хришћанства, али ту је ипак разум

* Као студент сам у антикварници наишао на оба тома *Догматике* оца Јустина и купио их, а они су били својеручно посвећени од стране аутора управо Владану Максимовићу. Па кад је, једном приликом, половином седамдесетих, одлазио у Пољску проф. др Љубомир Дурковић-Јакшић, ја му се похвалим аутентичном посветом оца Јустина Владану Максимовићу, а он ми затражи: наш Сава је изабран за доцента Догматике на Духовној академији, Православна секција, да држи предавања из Догматике, па да има добру књигу, дај за име Бога, и ја то дам те остане у посједу оца Саве. А тај Сава је Михаило Грицуњак који је код нас спремао докторат, замонашио се и докторирао, а онда отишао у Пољску у марту 1966. Одмах је именован за директора канцеларије митрополита варшавског, а данас је он православни митрополит варшавски и цијеле Пољске, и има *Догматику* оца Јустина баш са посветом Владану Максимовићу.

„широко запослен“. Затим, тамо гдје разум нема мјеста и улоге, немамо реда ни поретка, него стихију. Међутим, морал је ипак ред, односно он се живи и постиже кроз ред и преко реда и поретка, па се морални начин живота држи за оваплоћену примјену догме, која би без своје практичне примјене и остварења била само високолетећа идеологија. Али није увијек иста улога разума: једно је код рационалиста, гдје је разум извор сазнања, а сасвим друго код емпириста, јер ово друго – које је уствари рационално (а не рационалистичко) – има важну, иако не примарну улогу; оно прво је рационалистичко, а ово друго само рационално. Код првога имамо само улогу разума, па је разум – свакако људски – примарни извор сазнања; код другог разум има само улогу, свакако не примарну, али ипак потребну. Тамо је разум извор – овамо систематизатор сазнања, односно градива које се сазнаје и дефинише, и његови резултати се упоређују и просуђују. Истина је једно: оба израза се изводе из једнога истога латинског коријена – *ratio*, али су им значењске службе и функције различите, и компетенцијом и дометом.

Дакле, књиге Владана Максимовића иду у категорију етике, али грађанско-грађанско друштва и стила понашања, одњеговане у хришћанскоме амбијенту и ареалу културе. Културна клима њиховог свијета је хришћанска, стилизована и уприличена грађанскоме опхођењу; ту, разумије се, није брисан и поништен патријархални садржај живота и понашања, него је само уприклађен амбијенту и клими европскога грађанског друштва тога времена, чувајући психологију породице и сродничких релација. То се у најобимнијој мјери одвија и његује у сфери откривења које човјек прихвата цјелином свога бића и усваја, а разум омотитвљени и облагодатањени је у тој сфери, поретку, клими, веома важан али не искључиви носилац. Дакле, разуму је дат размах и улога по одговарајућој мјери; зато он и није једини искључиви носилац и регулатор свега, као у рационализму; поготово не извор, посебно примарни.

Ово разликовање и разлику морали смо узети у обзир и имати у виду као камен темељац. Дакле, морал није стихија, него ред и поредак; он има своју унутрашњу или сржну суштину унутар боголикога бића – човјека, и релацију човјек – Бог, и бројне друге релације: човјек – природа, ближњи, даљњи... Однос према Богу је полазиште свих ових односа, регулатор и квалификатор њихових вриједности, јер без односа човјека/субјекта према Богу/Субјекту никакво друштво, па ма у којој мјери било грађанско, не може опстати ни како треба ни на дужи вијек ако се ишчаша из овога коријена и удаљи од ове сфере.

Даље појединости у прегледу рада и детаља сфере интересовања Владана Максимовића добро би употпунила публикација његове рукописне оставине, завјештане Матици српској; особито су важни оригинали његових краћих радова, претежно етичких.